

ELEKTRİK ÖZELLEŞTİRMELERİNİN KÜRESEL SONUÇLARI

David Hall - Prof. Stephen Thomas - Violeta Corra,

Aralık 2009

Çeviren : Aydın Erdemir

Jeofizik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi

Bu yazı Greenwich Üniversitesi-İngiltere bünyesinde yer alan, genel olarak sendikaların ve meslek odalarının desteğiyle kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi süreçlerinde bilimsel çalışmalar ve raporlar hazırlayan "Public Services International Research Unit (PSIRU)" adlı kuruluşun internet sayfasından (www.psiru.org) alınmıştır. Orijinal adı "Global experience with electricity liberalisation" olan raporun çevirisi Aydın Erdemir tarafından yapılmıştır.

Giriş ve Özet

Bu çalışmada dünyanın çeşitli ülkelerinde hayata geçirilen elektrik üretim, iletim, dağıtım ve satış alanındaki özelleştirmelerin ortaya çıkardığı sonuçlar irdelenmektedir. Genel olarak elektriğin özelleştirildiği ülkelerde yapılan kanunların yapılış amacına baktığımızda mevcut elektrik üretim, iletim, dağıtım ve satış faaliyetlerinin özelleştirme sonucu daha verimli hale getirilmesi, altyapının yenilenmesi, teknolojinin artırılması, yeni yatırımların yapılması, verimliliğin artırılması, fiyatların tüketicisine en uygun seviyeye getirilmesi, sosyal-ekonomik gerçekliğine en uygun seviyeye getirilmesi, tüketici yararına işleyecek bir rekabetin tesis edilmesi, sağlanan hizmetlerin kalitesinin geliştirilmesi ve enerji üretiminin sürdürülebilirliğinin sağlanması olarak kamuoyuna açıklanmıştır.

Bu yazıda elektrik özelleştirmelerinin yapıldığı ülkelerde ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde özelleştirmelerin amaçlanan hedeflere ulaşip ulaşmadığı, artan enerji talebine bağlı olarak gereken yatırımların zamanında yapılıp yapılmadığı örnekleriyle sorgulanmaktadır.

Yazının ilk bölümünde İngiltere, Avrupa Birliği, ABD ve OECD ülkelerindeki özelleştirme sonuçları incelenmektedir. Ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında özelleştirmelerin yapılmasında kamuoyuna sunulan amaçların tam aksine birçok ülkede elektrik birim fiyatlarının daha da yükseldiği, verimlilik artışı sağlanmadığı ve hatta birçok örnekte de görüleceği gibi verimliliğin düştüğü, yenilebilir enerji yatırımlarından kaçınıldığı, yeni üretim kapasitesi açısından da ihtiyaç duyulan yeni tesislerin zamanında inşa edilmediği ve sonuçta da tüketici açısından hizmetin özelleştirme ön-

cesi ile karşılaştırıldığında son derece olumsuz bir hale geldiği açık olarak tespit edilmektedir.

Yazının ikinci bölümünde ise gelişmekte olan ülkelerdeki elektrik özelleştirmelerinin sonuçları irdelenmektedir. Genel olarak bakıldığında bu ülkelerde özelleştirmelerin işletme hakkı devri kanalıyla veya yap-işlet, yap-işlet-devret modeliyle özel şirketlere verildiği görülmektedir. Bu süreçte ise ortaya çıkan çok sayıda yolsuzluk olayları yanında, hizmetin piyasadaki fiyatı da sürekli artış eğiliminde olmuştur. Diğer bir önemli eğilim ise özelleştirme sonucu piyasaya hâkim olan özel şirketlerin yeni enerji yatırımlarının seçiminde yatırım tutarı pahalı olmasına karşın yatırımın geri dönüşü ve karlılığı yüksek olan doğal gaz çevrim santrallerine yönelmiş olmasıdır. Birçok ülkede sayısı her gün artan doğal gaz enerji üretim tesisleri ülkelerin dış kaynaklara olan bağımlılığını daha da artırmıştır. Sonuçta daha küçük birimlere bölünerek yapılan bu özelleştirme-piyasalaştırma uygulamaların amaçlanan piyasa rekabetini sağlamadığı görüldüğünden, son yıllarda bazı gelişmekte olan ülkelerde de özelleştirme uygulamalarına son verilmekte ve parçalanmış enerji altyapısının yeniden kamu kontrolü altında birleştirilmesi çalışmaları yapılmaktadır.

Yazının son bölümünde ise yapılan araştırmalar sonucu kamu kaynaklarıyla ve kamu planlamasıyla yapılan enerji yatırımların maliyet açısından daha ucuz ve avantajlı olduğu, yapılan karşılaştırmalar irdelendiğinde bu avantajın net bir şekilde tespit edildiği, çevresel gelişmeler açısından bakıldığında ise yenilebilir kaynaklara dayanan enerji üretiminin payının ancak kamu eliyle sağlanabileceği gösterilmektedir. Devletin bu alanda planlama yapması ve etkinliğinin artırılması sonucu yapılacak yatırımların özel sektör yatırımlarına göre daha verimli ve avantajlı olduğu son yıllarda değişik kurum ve kuruluşların raporlarında da ifade edilmektedir.

Gelir Düzeyi Yüksek Ülkelerdeki Durum OECD Üyesi Ülkelerde Yapılan Enerji Özelleştirmelerinin Sonuçları

Gelir düzeyi yüksek olan gelişmiş ülkelerde enerji özelleştirmelerinin tarihi yaklaşık 20 yıla dayanmaktadır. 2009 yı-

Tablo-1: OECD Ülkelerinde Özelleştirilen Elektrik Piyasasındaki Ortak Sorunlar

1	Tüketicilerin özelleştirme karşıtlığının güçlü bir şekilde yükselmesi.
2	Özelleştirimin gerçek bir piyasa rekabeti yaratmaktan yoksun olması.
3	Ortaya çıkan ve giderek artan elektrik fiyatları.
4	Teknolojik gelişmede ve innovasyondaki başarısızlıklar.
5	Enerji sektörünün parçalanması sonucu piyasada karlılıkları açısından sadece üretim tesislerinin özelleştirilmesine dönük yoğun ticari ilgi. Karlı olmaları nedeniyle üretim ve dağıtım tesislerinin aynı şirketler tarafından kontrol edildiği monopol-oligopol bir enerji piyasa ortaya çıkması.
6	Önceden belirlenmiş sabit fiyatlar veya ihale pazarlıkları sonucu devletler tarafından garanti edilen fiyatların yer aldığı ihalelerin özel şirketler açısından tercihi. Özel şirketlerin piyasa faaliyetlerinin kamu yararı açısından düzenlenmesinin, denetiminin ve takibinin mevcut şartlarda imkânsızlığı.
7	Ülke nüfusunun sosyo-ekonomik durumuna uygun ve kamu yararı açısından sürdürülebilir fiyat mekanizmalarına uygun yapılan uzun vadeli devir sözleşmelerinin özel şirketler açısından tercih edilmemesi.
8	Özel şirketlerin karlılık gerekçesiyle yatırım yapma konusundaki iştahsızlıkları ve başarısızlıkları sonucunda toplumda özelleştirmelere olan ciddi güven kaybı.
9	Özelleştirme süreçlerinin ve ihalelere katılan şirketlerin açıklık ve şeffaflık konusundaki olumsuz görüntüleri. Piyasada çalışan özel şirketlerin ilgili denetim kurumları ve/veya kamu otoriteleri yapmaları zorunlu olan işbirliğindeki isteksizlikleri.
10	Düzenleyici ve denetleyici kurumların özelleştirme sonucunda ortaya çıkan sıkıntılardan ve yaşanan olumsuzluklardan tüketicileri hiçbir şekilde koruyamaması veya koruyacak bir mekanizmaya ve karar verici otoriteye sahip olamaması.
11	Yenilebilir enerjinin payının artırılması ve geliştirilmesi için mutlaka özelleştirme uygulamalarından vazgeçilmesinin gereğinin artık bilimsel olarak tespit edilmesi.

Kaynaklar: Ta bloda bulunan ilk 10 sonuç Andersen 2009 raporundan; 11. sonuç ise İngiltere İklim Değişimi komitesinin(UK Climate Change Committee Report) raporundan alınmıştır.

İnada yayınlanan Electricity Journal-2009'da ABD, AB ve OECD ülkelerinde geçmişte yapılan elektrik özelleştirmelerinin sonuçlarının da yukarıda ifade edilen benzer sıkıntılar yarattığı belirtilmektedir. Ortaya çıkan sonuçlara baktığımızda özelleştirme sonucu ortaya çıkan olumsuzlukların tüketicilerin özelleştirme karşıtlığını her geçen gün daha da artırdığını, hedeflenen piyasa rekabetinin tesis edilemediğini, fiyatların sürekli yükseldiğini, piyasa sadece bir kaç özel şirketin eline geçmesiyle enerjide tekeli bir piyasa yapısının ortaya çıktığını, gereken teknolojik gelişmelerin sağlanmadığını ve yeni yatırımlara kaynak sağlama konusunda da başarısız olduğu rapor edilmektedir. İlgili dergide yer alan yazıya baktığımızda ABD örneğinden de görüldüğü gibi, özelleştirmelerin tüketici yararına olacağını hedefleyen ve bu konuda kamuoyunu hazırlama görevi verilen Electricity Consumers Resource Council (ELCON) adlı kuruluşun bizzat bu raporu hazırladığı görülmektedir. Bu raporla birlikte ELCAO, tüketicinin yararına olacak şekilde daha iyi çalışacağı düşünülen piyasa mekanizmalarının rekabeti ve enerji üretiminin sürdürülebilirliğini sağlama konusunda başarısız olduğunu açık bir şekilde kabul etmektedir. ELCON raporunun tanımladığı bazı sorunların gösterildiği Tablo-1 aşağıdadır. Bu tablo aynı zamanda İngiltere'deki İklim Değişimi komitesinin belirlediği sonuçlarla aynı özellikler taşımaktadır. İngiltere İklim Değişimi Komitesi de yaptığı bir çalışmada özelleştirme ve piyasalaştırma uygulamalarının yenilebilir enerjinin geliştirilmesi konusunda son derece başarısız olduğunu ve gelecekte de bu konuda çevresel açıdan ihtiyaç duyulan yatırımları yapamayacağını tespit etmektedir.

İngiltere

İngiltere'de enerji tesisleri üretim, iletim, dağıtım ve elektrik satış firmaları olarak önce parçalara ayrılmış, sonrasında da elektrikte toptan ve perakende satış olarak tesis edilen bir piyasa mekanizması hayata geçirilmiştir.

İngiltere'de özelleştirmelerden sonra piyasada oluşan elektrik birim fiyatlarına baktığımızda, elektriğin henüz özelleştirilmediği Fransa'dan daha iyi durumda olmadığı görülmektedir. Özelleştirmeden bir miktar avantajlı çıkan grubun ise sadece büyük ölçekli tüketici olan sanayici olduğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar özelleştirme sonrası bu işletmeleri alan firmaların maliyetlerinde %5'e yakın artışlar olsa da, devamında elde ettikleri kazançlarla bu kayıplarına kıyasla olağanüstü seviyede karlar elde ettikleri kabul edilmektedir. Özelleştirme sonrasında piyasaları kamu yararına düzenleyeceği öngörülen düzenleyici kurumların ve kamu otoritelerinin uygulamaya koyduğu yeni yasa ve kuralara göre karlarının bir bölümünü mevcut altyapıyı yenilemeye ve yeni yatırımlara ayırması zorunlu olan bu firmaların bu çalışmaları da yapmadığı ortaya çıkmıştır. Borsada da işlem gören bu özel enerji firmalarının hisseleri satın alanların da bir miktar kazançlı çıktığı, fakat esas kazançlı olanın ise çok büyük karlar elde eden bu firmalar olduğu yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Enerji piyasasındaki özelleştirme sonuçlarına ilişkin yapılan çalışmalarda İngiltere'deki elektrik fiyatlarının özelleştirme öncesine göre %10 ila %20 arasında yükseldiği de raporlarda ayrıca belirtilmektedir.

Piyasada var olan özel sektör firmalarının büyüme stratejileri ve hedefleri çerçevesinde sadece belli faaliyet alanlarına yoğunlaştıkları ve dikey entegrasyona dayalı bir büyüme stratejisi izledikleri görülmektedir. İngiltere’de elektrik piyasasını devir alan firmaların uzun dönemli karlılık hedeflerini hayata geçirebilmek ve piyasadaki hâkimiyetlerini garanti altına almak için özelleştirme sonrasında sahip oldukları elektrik üretim ve dağıtım firmalarını yeniden aynı şirket çatısı altında birleştikleri görülmektedir. Bu birleşme çalışmaları sonucunda piyasada tek el gelen bu firmaların dikey bir büyüme stratejisi izleyerek elektrik iletim ve satış faaliyetlerini yapan şirketlerle de birleşerek pazardaki hâkimiyetlerini ve güçlerini gittikçe artırdıkları, ortaya çıkan bu tek elci eğilimlerin tüketicinin çıkarlarının tamamıyla tersine geliştiği ortadadır.

Üretilen elektriğin çok büyük bir bölümünün elektrik üretim firmalarıyla dağıtım firmaları arasında ve/veya diğer iletim veya satış yapan firmalar arasında var olan uzun dönemli sözleşmeler yoluyla önceden satılmasından dolayı, toptan satış piyasasında olması gereken rekabet de giderek azalmaktadır. Perakende piyasaya baktığımızda ise tüketici açısından ortada fayda yaratacak bir alternatif olmadığından, kullanıcı olarak elektrik satış firmaları arasında tercih yapmanın bir avantaj olmadığı, bundan dolayı da tüketicilerin firmalar arasında tercih yapma imkânlarının giderek azaldığı görülmektedir.

2002 yılında İngiltere’de özelleşen üretim tesislerinin yaklaşık üçte birini kontrol eden firmaların ticari olarak iflas ettiği görülmüştür. Bu firmaların en büyüklerinden birisi olan British Energy firmasının iflası sonucunda devlet tarafından kurtarılmasının kamuya maliyeti yaklaşık 20 milyar doları bulmuştur. Bu firmanın kurtarılmasından sonra İngiliz hükümeti %65 oranında şirkete ortak olmuştur. Daha sonra hükümet elindeki hissenin %25’ini 2007 yılı Mayıs ayında yeniden satmıştır. 2009 yılında yapılan bu satışın ardından British Energy firmasının %85’i Fransız devletine ait Electricite de France’ın (EdF) eline geçmiştir.

Avrupa Birliği

AB’de 1998 yılından bu yana tüm üye ülkelerde enerji sektörünün piyasalaştırılması çalışmaları kapsamında önce ayrı faaliyet alanlarına bölünmesi, devamında da her bir bölümün özelleştirilmesi çalışmaları yapılmaktadır. Fakat yapılanların rekabetçi bir piyasa yaratmaktan ve fiyatları tüketici için uygun seviyelere getirmekten çok uzak olduğu görülmüştür.

Genel trende baktığımızda fiyatların arttığı, tüketici güveninin ise azaldığı görülmektedir. AB çapında sektörün özelleştirilmesinin sonuçlarına ilişkin yapılan bir analizde fiyatların sektörün kamu eliyle işletildiği dönemde düştüğü,

özelleştirme sonucunda ise fiyatların arttığı ortaya konulmuştur. Londra’daki Ekonomi Üniversitesi’nin AB’deki toptan elektrik piyasası üzerine 2007 yılında yaptığı bir araştırma sonucunda fiyatların rekabetçi bir piyasada olması gereken seviyenin çok üstünde seyrettiği belirlenmiştir. Aynı zamanda perakende elektrik piyasasının da beklenin dışında çok yüksek seyrettiği sonucuna varılmıştır. Bundan dolayı üye ülkelerin birçoğunda sadece çok küçük orandaki tüketici grubunun mevcut elektrik operatörleri arasında geçişler yaptığı gözlenmektedir. İngiltere’de ise operatör değiştiren tüketici sayısı önemli bir orandadır. Fakat yapılan araştırmalarda operatörler arasında geçiş yapmanın genel olarak bu tüketicilere olumlu bir fayda sağlamamıştır. 400 tüketici arasında yapılan bir araştırmada bu tüketicilerin %42’sinin operatör değişimiyle birlikte elektriğe daha fazla bedel ödediği, %14’ünün hemen hemen aynı seviyede ödeme yaptığı, sadece %44’ünün bir miktar avantaj elde ettiği ortaya çıkarılmıştır.

Sektörün piyasalaşmasından itibaren bu alanda faaliyet gösteren özel şirketler için enerji tesislerinin mülkiyetini ele geçirmek en temel büyüme stratejisi olmuştur. Bakıldığında AB çapında 3 büyük şirketin piyasaya hâkim olduğu görülmektedir. Bunlar E.ON, EDF ve RWE dir. 2009 yılında EDF firması British Energy’i satın almış, E.ON ise ENEL ve ENDESA firmalarının hisselerinin bir bölümüne sahip olmuştur. RWE firması da Hollandalı ESSENT firmasını satın almışlardır. Yapılan satışlar ile bu firmaların AB piyasasındaki hâkimiyetleri daha da artmıştır. Bu üç firma dışında ENEL ve GDF SUEZ firmalarını da bu üçlüye dâhil ettiğimizde, uluslararası ölçekte çalışan enerji tekellerinin yeni satın almalar ve birleşmeler yoluyla elektrik piyasasındaki hâkimiyetlerini artırdığı, AB’de oligopol bir enerji piyasası yarattıkları görülmektedir. Bu firmaların pazardaki tek elci hâkimiyetlerini engelleme adına AB’nin aldığı karar gereği EDF, E.ON ve RWE firmaları sahip oldukları elektrik dağıtım şirketleri satmaya zorlanmışlardır. Fakat yapılan bu satışlara rağmen ortaya çıkan pazar hâkimiyeti sonucu piyasada hedeflenen rekabetçi durum kesinlikle tesis edilememiştir. Aksine ellerindeki elektrik dağıtım şirketlerini satan bu firmalar elde ettikleri ilave gelirlerle AB’nin değişik ülkelerinde var olan yeni üretim şirketlerini satın alarak güçlerini daha da arttırmışlar, ortaya çıkan durumda mevcut piyasada sınırlı olan rekabetçi yapı daha da fazla zarar görmüştür.

Bazı özel şirketlerin dikey entegrasyona dayalı büyüme stratejileri izleyerek elektrik üretim ve satış şirketlerine yoğunlaştıkları görülmektedir. Özelleştirilmek üzere bölünen ve parçalanmış kamu şirketleri bu şirketleri ayrı ayrı satın alan özel şirketler tarafından yeniden dikey entegrasyon yoluyla aynı şirket çatısı altında birleştirilmeye başlanmıştır. Bu konuda hazırlanan ve bu piyasadaki rekabeti inceleyen raporda üretim, dağıtım ve satış şirketlerinin birleştiril-

mesiyle ortaya çıkan (dikey entegrasyon) yeni enerji firmalarının piyasaya tamamen hâkim oldukları vurgulanmaktadır. Belli başlı firmaların hâkimiyetine giren piyasada daha düşük sermayeli firmaların pazara girmesi, bu oligopol piyasada yeni şirket satın alması da artık mümkün olamamaktadır. Dağıtım ve satış şirketleri arasında ortaya çıkan ilişkilerin özelleştirmeden beklenen ekonomik fayda yerine, tüketici için son derece ciddi sorunlara yol açtığı, özel firmaların hâkimiyet kurduğu pazara başka şirketlerin girişinin de engellendiği belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Özel şirketlerin üretim sahasında yeni yatırımlar yapması piyasada ortaya çıkan tekeli durumu değiştirmemekte, aksine bu şirketleri daha da hâkim hale getirmektedir. 1990 yılından bu yana özelleştirme uygulamalarının yapıldığı İngiltere’de devletten herhangi bir sübvansiyon ya da alım garantisi almadan yeni enerji tesisi yatırımı yapan şirketlerin genel olarak sadece doğal gaz çevrim santralleri kurduğu görülmektedir. Aynı gelişme AB ülkelerinin tamamında da yaşanmaktadır.

2003 yılında İtalya’da ve diğer ülkelerde yaşanan elektrik kesintilerinin nedenlerine baktığımızda genel olarak mevcut iletim ve dağıtım hat kapasitelerinin çok üstünde elektrik ticareti yaptıkları görülmüştür. Elektrik kesintilerinin nedenlerine ilişkin hazırlanan resmi raporlarda özel şirketlerin faaliyetin gereği olan güvenli ve uygun elektrik üretimini sağlama konusunda sahip olmaları gereken teknik donanıma ve yasal altyapıya kesinlikle sahip olmadıkları, ayrıca yasal düzenlemelere ve mevzuata uygun davranmadıkları, bunun sonucunda da mevcut altyapıyla iletemeyecekleri ve dağıtamayacakları elektriğin ticaretini yapmaya çabalayarak sistemin çökmesine yol açtıkları tespit edilmiştir. Aynı tespitler ABD’de yaşanan elektrik kesintilerinde de rapor edilmiştir.

ABD

1930 yılından bu yana ABD’deki elektrik piyasası kamu tarafından oldukça sıkı bir şekilde kurallara ve yasalara bağlanmış, dikey entegrasyon şeklinde çalışan ve içinde hem özel, hem de kamu kuruluşlarının bulunduğu bir model çerçevesinde yönetilmiştir. 1990’lı yılların başından itibaren uygulanmaya başlanan özelleştirme çalışmaları sonucu ilk önce piyasada toptan ve perakende satış yapan şirketlere izin verilmiştir. 1990’ların sonunda ise birçok eyalette elektrik toptan satış piyasaları kurulmuş, bununla birlikte perakende piyasalarının da kurulmasına başlanılmıştır. Fakat 2000 yılında Kaliforniya’da yaşanan yüksek fiyat artışları ve yoğun elektrik kesintileri ekonomiye çok büyük zarar vermeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu gelişmeleri aynı eyalette elektrik toptan satış piyasasının kurulması izlemiş, bunun kurulmasıyla birlikte bu işi yapan özel firmaların pazarındaki hâkimiyetleri de yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Kaliforniya eyaletinde bu sıkıntıların yaşanmadığı tek şehir ise bu özelleştirme uygulamalarını kabul etmeyen, elektrik üreti-

mini, dağıtımını ve satışını yapan Los Angeles belediyesi olmuştur.

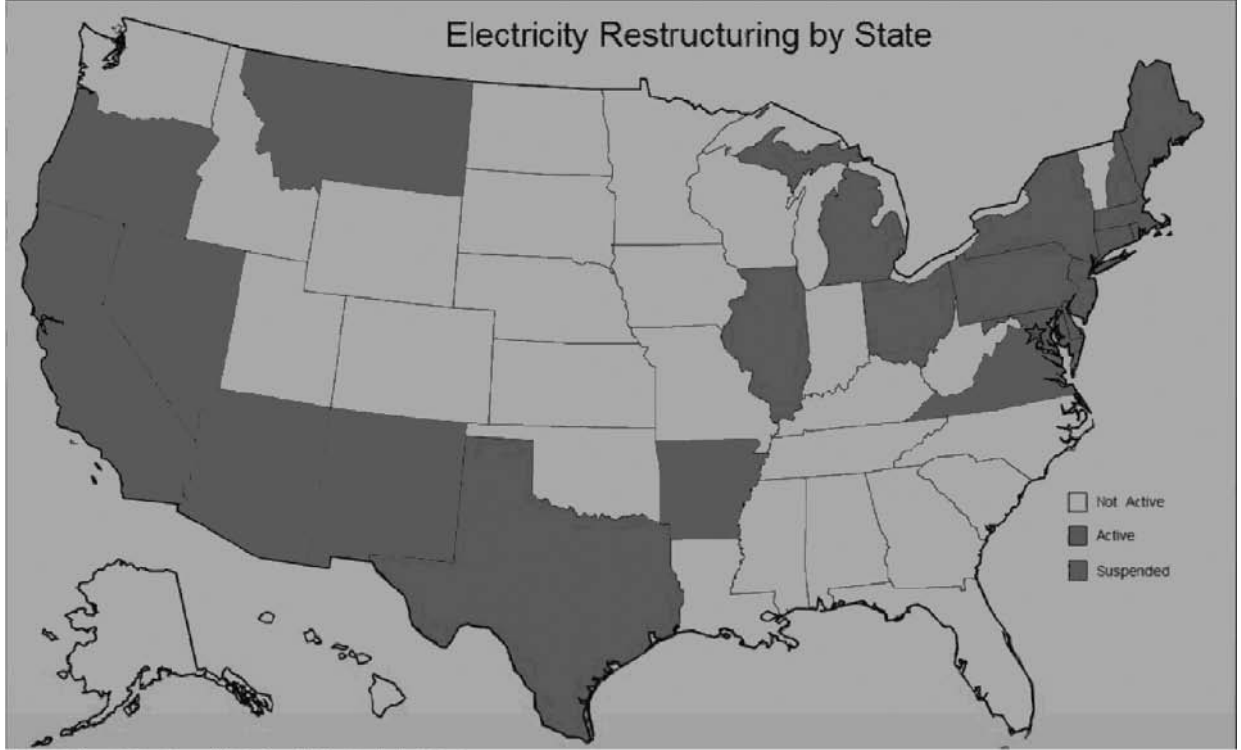
Kaliforniya eyaletinde yaşanan sorunlar ABD’de enerji sektörünün özelleştirilmesi çalışmalarının durdurulmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan sonuçlar özelleştirme uygulamaları sonucunda elektrik fiyatlarının düşeceği beklentisi yerine arttığını kaydetmektedir. 2007 yılında The New York Times gazetesinde konu ile ilgili yapılan bir haberde şunlar yer almıştır;

“Yaklaşık son 15 yıldır enerjide yapılan özelleştirme uygulamaları sonucunda artık pek çok eyalette yeniden kamulaştırma girişimlerine başlanılmıştır. Bunun en temel nedeni yükselen enerji fiyatlarıdır. Enerji Bakanlığı’nın yaptığı bir araştırmada özelleştirmelerin yapıldığı eyaletlerdeki fiyatların hala geleneksel olarak kamu eliyle enerji üretiminin yapıldığı eyaletlere göre son derece hızlı bir şekilde yükseldiğini göstermektedir. Özelleştirme uygulamalarının başında piyasalaştırmanın şampiyonluğunu yapan başta büyük sanayiciler ve tüketici şirketlerinin, ortaya çıkan sonuçlardan sonra sistemin yeniden kamu eliyle yönetilmesini talep ettikleri görülmektedir. Bu firmalar enerjide çok fazla para ödediklerinin artık farkındalar.”

ABD’de bu konudaki sıkıntılar 2009 yılında da devam etmiştir. Elektrik fiyatlarının bir yıl içinde ikiye katlandığı Maryland eyaletinde de enerji sektörünün yeniden kamu eliyle yönetilmesine dönük girişimler başlatılmıştır. Teksas eyaletinde de özelleştirmelerin yapıldığı şehirlerde elektrik fiyatları bu hizmetlerin kamu eliyle yapıldığı şehirlere göre çok hızlı artması sonucu yaklaşık 100’e yakın şehrin belediye meclislerinde yapılan toplantılarda ve ortaya konan araştırmalarda son 10 yılda yapılan özelleştirmeler sonucunda elektrik fiyatlarında olağanüstü artışların yaşandığı, tüketicilerin bu piyasalara hâkim firmaların insafına terk edildiği ve elektrik maliyetindeki artışlardan dolayı üretim yapan işletmelerin karlarında ciddi seviyelerde düşüşler olduğu dile getirilmiştir.

Baktığımızda ABD’de piyasalaştırma ve özelleştirme rüzgârının ve modasının artık durduğu görülmektedir. Piyasalaştırmanın yarattığı olumsuz sonuçlara değinen çok sayıda rapor ve analiz her gün yayınlanmaktadır. Özelleşen piyasalarda yaşanan yüksek fiyat artışlarının bu piyasada çalışan özel şirketlerin çok yüksek kar hedeflerinin sonucu gerçekleştiği ortaya çıkarılmıştır. Yine yapılan ekonomik bir analizde de piyasada hâkim konumda olan özel sektör firmalarının yaptıkları yatırımların geri dönüş süresinin kamu tarafından yönetilen firmalara göre 2-3 kat daha hızlı olduğu gösterilmektedir. Karşılaştırmalı yapılan çalışmalarda özelleştirme için parçalanmış enerji sektörünün kesinlikle verimli bir ekonomik sonuç üretmediği, hatta hizmetlerin özelleştirildiği eyaletlerde üretim verimliliğinin son derece

Şekil-1: ABD’de perakende elektrik piyasası uygulamaları

Kaynak: ABD Enerji Bakanlığı, Eylül 2009

düşük olduğu ve verimin zaman içinde sürekli düşmeye devam ettiği vurgulanmaktadır. Özelleştirme çalışmalarının en önemli bölümü olan üretim faaliyetlerinin diğer faaliyetlerden ayrılması başta hedeflenenin tersine, verimli açılarından artış yerine düşüşe yol açtığı ABD’de yapılan tüm raporlarda ortaya konan en belirgin sonuçtur.

ABD parlamentosunun ulusal sınırlar içinde modern ve gelişmiş bir dağıtım sistemi kurmak ve gelişmiş bir ekonomik kalkınma için gerekli olan temiz enerjinin üretimini temin etmek hedefi dolayısıyla ABD hükümeti, artık enerji piyasasında çok daha etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Bu rolün gereği olarak daha büyük çaptaki kamu kaynakları elektrik dağıtım faaliyetlerine ve yenilenebilir enerji üretimine ayrılmaya başlanılmıştır.

Şekilde beyaz renkli olanlar uygulamanın yapılmadığı eyaletler, yeşil renkli olanlar uygulamanın yapıldığı, sarı renkli olanlar ise uygulamanın durdurulduğu eyaletleri göstermektedir.

Japonya

Japonya’daki uygulama diğer ülkelerden oldukça farklıdır. Ülke 10 bölgeye ayrılmış ve her bölgede üretim, iletim, dağıtım ve satış aynı firma tarafından yapılmaktadır. Böylelikle Japonya bölgesel olarak dikey entegrasyon şeklinde or-

ganize olmuş firmaların oluşturduğu bir monopol pazar şeklindedir. Japonya’da elektrik için toptan satış piyasası mevcut iken, perakende piyasa sadece ticari müşteriler için çalışmaktadır. Japonya’da konutların tüketimine dönük herhangi bir özelleştirme ve piyasalaşma uygulamaları söz konusu değildir. Japonya’da Elektrik Endüstrisi Komitesi’nin 2008 yılında hazırladığı raporda mevcut piyasada elektrik sisteminin özelleştirilmesinin tüketiciye herhangi bir fayda sağlamayacağı belirtilmiş, bundan dolayı da özelleştirme çalışmalarından beş yıl süre ile vazgeçilmiştir. Konunun beş yıl sonra yeniden ele alınacağı belirtilmektedir.

Tarihsel Karşılaştırma

Endonezya’nın 1930’lu yıllardaki kişi başına düşen geliri (GDP), 2009’da olduğu gibi, ilgili yılda da yaşanan küresel krizden dolayı çok büyük ekonomik sorunlar yaşayan ABD ve Batı Avrupa’daki gelire hemen hemen aynıydı. 1930’lu yıllarda yaşanan ekonomik çöküşten sonra hem ABD’de ve hem de AB’de hükümetler çok büyük çapta kamulaştırma yapmışlar, enerji sektöründe ise kamu eliyle yeni işletmeler kurarak var olan enerji şirketlerini birleştirmişlerdir. Batı Avrupalı devletlerde ise 1940’lı yılların sonunda enerji sektöründe devlet tekeli kurulmuş, enerji sektöründe üretimden satışa tek çatı altında faaliyette bulunan çok büyük ölçekteki kamu işletmeleri hayata geçirilmiştir.

İkinci Dünya savaşı sonrası büyük yıkım yaşanan Avrupa’da ekonomilerin yeniden kurulması, çok büyük çapta

Tablo-2: 1930'lu Yıllarda ABD ve Avrupa'nın Karşılaştırması

	Yıllar	Kişi Başına Düşen Gelir USD (GDP)	Nüfus
Endonezya	2006	4.029	221.7
ABD	1933	4.777	126.2
Batı Avrupa	1933	4.022	239.7

Tablo-3: 1942 Yılında ABD'de Kamu ve Özel Şirketlerin Ürettiği Elektrik Birim Fiyatları Karşılaştırması

	Tüketim (KWh/ay)	Kamu şirketlerindeki fiyat (KWh/cent)	Özel şirketlerde fiyat (KWh/cent)	Fark (%)
Hane halkı (Evsel)	25	4.06	5.40	-24.8
	500	1.61	2.07	-22.2
Sanayi	15,000	1.47	2.13	-31.0
	200,000	0.91	1.18	-22.9
Genel				-23.4

sermaye yatırımı gerektiren enerji gibi sektörlerin ekonomideki itici rolü nedeniyle enerjideki kamulaştırma politikaları her görüşten farklı siyasal çevrelerin de büyük desteğini almıştır. Aynı dönemde, ABD'de de başkan Roosevelt kamu eliyle yeni hidro-elektrik santrallerinin yapımına girişmiş, suyun sahip olduğu enerji gücünün bütün halkın malı olması gerektiği konusunda yeni bir enerji politikası açıklamıştır. Aynı zamanda Roosevelt, elektrik üreten özel enerji firmalarının eyaletler arası iş yapmasını da engellemiş, ortaya çıkan fahiş fiyatlarla halka elektrik satan firmalara karşı devlet eliyle enerji üretimini teşvik ederek, enerjide büyük çapta kamulaştırma girişimlerini başlatmıştır. 1942 yılına gelindiğinde ABD'de yapılan araştırmada devlet eliyle enerji üretiminin olumlu sonuçları alınmaya başlanmış, özel sektör eliyle enerji üretimi yapan firmalara göre ABD'de enerji fiyatlarında %20'ye yakın düşüşler yaşanmıştır.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Durum

Özelleştirme ve piyasalaştırma uygulamaları gelişmekte olan ülkelere borç vermenin bir koşulu olarak IMF ve Dünya Bankası tarafından bir model olarak benimsenmiştir.

2001 yılında Arjantin'de yaşanan kriz sonucunda IMF ve DB'nin enerjide bu ülkeye dayattığı sözleşmelerin aynı şartlar çerçevesinde devam etmesinin koşulu ortadan kalkmış, fakat özelleştirme sonucu piyasada çalışan özel firmalar ise sözleşmelerinin aynı şartlarda devam etmesinde ısrarcı olmuşlardır. Arjantin hükümeti IMF ve DB'nin baskısına karşı firmaların taleplerini reddederek sözleşmeleri geçersiz hale getirmiş, bu firmaların hükümeti tahkime şikâyeti veya konuyu uluslararası mahkemelere taşıma tehditlerini boşa çıkarmıştır. Arjantin hükümeti ekonominin iyi olduğu dönemlerde çok ciddi şekilde kar eden bu firmaların, kriz döneminde ülke üzerinde yük teşkil ettiklerini, bu gelişmelerden dolayı özel şirketlerin artık var olan krizi paylaşarak daha önce elde ettikleri karları bu dönemde harcamalarını dikte etmiştir.

Gelişmekte olan ülkelere yapılan özelleştirmelerde ortaya çıkan düzenlemelerin gelişmiş ülkelere göre daha karmaşık olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde hayata geçirilen piyasa düzenlemelerinde teşkil edilmesi gereken kurumsallaşmanın, sistemi düzenleyen yönetmeliklerin ve prosedürlerin birbiriyle çeliştiği, takibi açısından da son derece zorluklarla dolu olduğu ortaya çıkmıştır. Sektörlerin özelleştirilmesi sırasındaki yapılandırma çalışmaları ve geçiş süreçlerinde ortaya çıkan zaafıların piyasasının teşkilinden sonra son derece olumsuz sonuçlara yol açtığı tecrübe edilmiştir. Örneğin 2001 yılında Şili'de ortaya çıkan enerji krizinde piyasayı düzenleyen kurumların son derece başarılı olacağı düşünülürken, bu kurumların ve düzenlemeyi sağlayan ilgili kanun ve yönetmeliklerin yeterli olmadığı, konu ile ilgili kamu kurumlarının kısa süreli kar hedefi çerçevesinde çalışan bu özel firmaları yeteri kadar önceden denetleyemediği ve denetim yapacak kapasitede olmadığı, aynı zamanda bu kamu kurumlarının ülkenin uzun dönemli enerji stratejisini yapmak ve piyasayı bu strateji çerçevesinde yönetebilecek hiç bir politikaya, etkiye ve araca sahip olmadığı da görülmüştür.

2003 yılında Dünya Bankası ve diğer kurumlar, dünyada özelleştirmelerin artık popüler bir uygulama olmadığını fark etmişlerdir. Özelleştirmelerin verimlilik artışına yol açacağı, gerçek bir rekabeti tesis edeceği, enerji altyapısını geliştireceği ve yeni üretim tesislerini başarıyla kuracağı gibi geleneksel görüşlerin artık giderek gözden düştüğü tespit edilmektedir. Her ülkede özelleştirmeyi savunan kesimlerin genel olarak bu işten çok büyük çıkarlar sağlayan küçük bir azınlık olduğu, piyasalaştırma ve özelleştirmenin hem bir ekonomik tanım ve hem de ekonomik bir uygulama olarak başarısız olduğu kabul edilmektedir. Zaten bakıldığında özel sektör için de, ortaya çıkan belirsizlikler ve ticari kayıplardan dolayı enerji özelleştirmelerinin piyasada faaliyet gösteren birçok şirket için cazip olmadığı izlenmektedir.

Gelişmekte Olan Büyük Ekonomiler

Endonezya, gelişmekte olan ülkeler içinde oldukça büyük bir ekonomiye sahiptir. Gelişmekte olan ülkeler içinde Endonezya gibi büyük ekonomilere sahip olan diğer ülkeler genel olarak özelleştirme uygulamalarını kabul etmemişlerdir. Aşağıdaki tabloda ekonomisi Endonezya'dan büyük ve küçük 5 ülke karşılaştırılmıştır. Bu ülkelerin tamamında perakende ve hane halkı kullanımında herhangi bir özelleştirme yapılmamış, sadece bir ülkede sanayide ve ticari tüketicide sınırlı bir özelleştirme yapılmıştır. Bunlardan sadece ikisinde (Brezilya ve Hindistan) kısmi olarak enerjide sektörün üretim, dağıtım, satış vs. gibi parçalara bölünmesi ve parçalar halinde özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Brezilya, G. Kore, Meksika, Venezüella, G. Afrika ve Tayland'a enerji sektörünün bütününe kapsayan özelleştirme politikaları değerlendirilmiş, fakat reddedilmiş, bazıları ise özelleştirme çalışmaları durdurulmuştur ve bir ekonomik araç olarak tamamıyla uygulamadan kaldırılmıştır.

Çin

1990'lı yıllarda Çin'de enerjide var olan kamu işletmelerinin bağımsız enerji şirketleri (IPPs) halinde bölünmesi çalışmaları başlatılmış, 2002 yılında da enerji sektörünün üretim, iletim ve dağıtım olarak ayırma çalışmaları tamamlanmıştır. 2006 yılına gelindiğinde ülkedeki elektrik üretim kapasitesinin %6,2'sinin özel şirketler tarafından kontrol edildiği, geri kalanının ise kamu ve yerel yönetimlerin kontrolünde olduğu görülmüştür. İletim ve dağıtımın tamamı devlet ve yerel yönetimlerin kontrolünde iken, perakende piyasada ise herhangi bir rekabete izin verilmemiş, alıcı olarak sadece dağıtıcı firmaların piyasada faaliyette bulunmalarına izin verilmiştir. Çin'de sadece iki bölgede toptan satış piyasasının testleri yapılmıştır. Bu süreçte üretilen elektriğin sadece %10'u Çin'in doğu bölgelerindeki bu deneme alanlarında işlem görmüş, ticari işleme konu olan sözleşmelerin %90'ı ise uzun dönemli sözleşmeler olarak yapılmıştır. Fakat her iki bölgede de ortaya çıkan sonuçların gösterdiği gibi bu bölgede çalışmasına izin verilen firmaların enerjideki diğer firmaları satın alma girişimleri sonucu mülkiyetin belirli firmalarda toplandığı, şirketlerin izledikleri stratejilerin genel olarak tüketicinin aleyhine olduğu görülmüştür.

Brezilya

Brezilya'da elektrik piyasası bir kamu kurumu olan Elektrobras tarafından yönetilmektedir. Bu şirket elektrik üretiminin büyük bir bölümü yanında iletim altyapısının tamamına da sahiptir. Elektrik dağıtımını ise sayısı 50 olan bölgesel dağıtım kuruluşları tarafından sağlanmaktadır. 1990'larda Dünya Bankası'nın direktifleriyle bazı bölgesel dağıtım kuruluşları özelleştirilmiş, bu alanda kurulan düzenleyici kurumlar vasıtasıyla piyasalaşmanın altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat 2001 yılında ihtiyaca yanıt verecek yatırımlar ilgili özel şirketler tarafından zamanında yapılamadığı için ciddi bir elektrik üretim sorunu yaşanmıştır. Brezilya İşçi Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte elektrikte özelleştirmeler durdurulduğundan bu alanda çalışan çok bir uluslararası firma Brezilya'yı terk etmeye başlamıştır. İşçi Partisi iktidarı özelleşen firmaları yeniden devletleştirerek Elektrobras çatısı altına almıştır.

2004 yılında Enerji ve Doğal Kaynaklar bakanlığı altında oluşturulan, bünyesinde 250'ye yakın uzman çalıştıran Enerji Planlama Kurumu'nun (Energy Planning Company) oluşturulmasıyla enerjide kamunun rolü giderek artırılmıştır. Bu kurum vasıtasıyla gelecek 20 yıllık üretim, tüketim ve altyapı ihtiyaçları belirlenerek yeni projeler geliştirilmeye ve hayata geçirilmeye başlanılmıştır. Tüketimde serbest piyasa modeli terk edilerek yerine tek tüketici tanımı yapılmış, toplumun çok büyük bir bölümüne aynı şartlarda elektrik satışı yapılan bir model kurulmuştur. Sanayi kullanımı için ise tercihli kullanım hakkı geliştirilerek endüstriye farklı üreticilerden enerji satın alma imkânı verilmiştir.

Hindistan

Hindistan'daki elektrik piyasasının özelleştirilmesi ve parçalanması uygulamaları oldukça sıkıntılı bir tarihe sahiptir. Uluslararası sermayenin bu alana sokulmasıyla ilgili geliştirilen enerji şirketlerinin (IPPs) tesis edilmesiyle ilgili çalışmalarının birçoğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Karnataka eyaletindeki Cogentrix projesinin gerekli çevresel hedeflerin karşılanamaması nedeniyle iptali, Suez-Tractebel projesinin son derece pahalı olmasından dolayı başarısızlığı, Uluslararası Af Örgütü tarafından da insan haklarına müdahale ve yolsuzluk örneği olarak rapor edilen Enron firmasına ait Dabhol projesinin çökmesi bu piyasalaşma çalışmalarının başarısızlığı açısından verilebilecek önemli örneklerdir. Elektrik piyasasındaki özelleştirmeler ait ilk örnek olarak Orissa eyaletindeki özelleştirme girişimleri gösterilmektedir. Bu eyalette üretim ve dağıtım işleri birbirinden ayrılarak özelleştirilmiş, bunun sonucunda da elektrik fiyatları olağanüstü ölçüde artmıştır. Ortaya çıkan gelişmeler sonucunda bu piyasada faaliyette bulunan AES adlı uluslararası bir firma herhangi bir ön bildirim yapmadan piyasadan çekilmiştir. 2003 yılında çıkarılan Elektrik Piyasası kanununa rağmen halen 29 eyaletin sadece 7 tanesinde elektrik piyasasının bölünmesi ve firmaların parçalanması çalışmaları yapılabilmektedir. Özelleştirme sonuçları ve uygulamalarıyla ilgili 2007 yılında Hindistan ve diğer G. Asya ülkeleri için hazırlanan raporda şunlara yer verilmiştir;

“Özelleştirme uygulamaları süresince ortaya çıkan şeffaflık konusundaki kaygılar olumlu sonuçlar üreteceğine dair beklentiler toplumun sadece çok az bir bölümü tarafından olumlu bulunmuş, bundan dolayı da çalışmalar son derece yavaş seyretmiştir. Buna bağlı olarak elektrik piyasasında hayata geçirmeye çalışılan reformlar verimliliği artıramamış, topluma daha kaliteli ve ucuz bir hizmet sağlanamadığından başarısız olmuştur. Teknik hedeflerde de beklentilerin çok gerisinde kalmıştır. Hindistan, Sri Lanka ve Bangladeş'te elektrik kesintileri ortaya çıkan piyasalaşmanın tipik sonuçları olarak giderek yaygınlaşmaktadır. Özel sektörün yatırım yapma konusundaki yetersizliği yanında devletin de bu alana yatırım yapma konusundaki isteksizliği ülkelerde yatırım zafiyeti yarattığından gelecekte ciddi bir enerji krizinin yaşanacağı beklenmektedir. Hindistan'da 1980-1980 arası %20 olan kamu yatırımları oranı %13-14'e kadar düşmüş, birçok özelleştirme projesi için teşvik edilen IPPs modelleri uygulamanın çok pahalı olması, bu firmalar hakkında açılan yolsuzluk davaları vs. gibi gelişmeler nedeniyle toplumda özelleştirmelere karşı ciddi bir karşıtlığın artmasına neden olmuştur. Sürekli artan enerji fiyatları özelleştirmelerin en belirgin sonucu olarak görülmektedir.”

Bu raporun sonuç bölümünde toplumun ve kamunun çıkar-

Tablo-4: Gelişmekte Olan Büyük Ülkelerdeki Elektrik Sektörü (2008 Yılı)

2008	GDP (Milyar USD)	Nüfus (m)	Sistemin özelleştirilip özelleştirilmediği	Perakende piyasadaki rekabet oranı (%)	
Çin	3.860	1,326	Kısmi olarak	0	İletim, dağıtım ve üretimin büyük bir bölümü devlet mülkiyetinde
Brezilya	1.613	192	Kısmi yapıldı, sonradan iptal edildi	0	Sistemin parçalara bölünmesi 2002 yılında durduruldu
Hindistan	1.217	1,140	Kısmi olarak	0	Sistemin parçalanmasına karşı kamuoyundaki karışıklık nedeniyle hükümet vazgeçti.
Meksika	1,086	106	Hayır	0	Tüm faaliyetler devlete ait olan tek bir şirket altında veriliyor
Güney Kore	929	49	Hayır	0	Devlete ait entegre tek bir şirket çalışıyor
Endonezya	514	228	Hayır	0	Devlete ait entegre tek bir şirket çalışıyor
İran	385	72	Hayır	0	Devlete ait entegre tek bir şirket çalışıyor
Arjantin	328	40	Evet	Serbest Piyasa	1990'lı yıllarda IMF direktifiyle sistem parçalanarak özelleştirildi
Venezüella	314	28	Hayır	0	Özelleşen şirketler yeniden devletleştirildi
Güney Afrika	277	49	Hayır	0	Devlete ait entegre tek bir şirket yanında bazı yerel yönetimlerin sahip olduğu şirketler mevcut
Tayland	261	67	Hayır	0	Devlete ait entegre tek bir şirket çalışıyor

ları açısından ortaya çıkan sonuçları gidermenin tek yolunun bu uygulamalardan vazgeçilmesi, yeniden devlet eliyle verilecek hizmetlerin tesisi ve enerji altyapısının devlet eliyle geliştirilmesi önerilmektedir;

"İlgili reformların yurtdışından desteklenmesi bir yana, ülkelerdeki kabulünde ciddi zafiyetler yaşanmaktadır..... Temel olarak mevcut durumda enerjide yeni reformlar yapmak yerine, mevcut sistemin geliştirilmesi gereği vardır. Ortaya çıkan uygulamalara bakıldığında devletin kontrol ettiği kamu şirketlerinin gelecekte de var olması önemlidir. Bundan dolayı ortaya çıkan sonuçları kabul ederek yeni reformlar ve özelleştirme uygulamaları yerine verimliliği artırma çabalarına odaklanmak çok daha önemlidir...0"

Meksika

Dikey entegrasyon şeklinde kurumsallaşan bir kamu enerji firması olan CFE (Comision Federal de Electricidad) ülkede var olan tüm dağıtım ve üretim ağına sahip olması yanında, toplam enerjinin 2/3'ünü üretmektedir. 2002 yılında Meksika anayasa mahkemesi enerjideki parçalama ve özelleştirme kanununu anayasanın 27 ve 28. maddelerinde yer alan kamu mülkiyeti zorunluluğuna uymadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Mahkeme hükümet tarafından bu sek-

töre girmesi için çok sayıda garantiler verilen çok uluslu şirketlerin (IPPs) ülkede faaliyet göstermesinin de anayasanın 27. maddesine göre yasal olmadığını hükmetmesine rağmen hükümetin girişimleri devam etmiştir. Fakat diğer yandan da 2009 yılında elektrik sisteminin tüm birimleri CFE'nin altında toplanarak tek başlı bir yönetim modeli kurulmuştur.

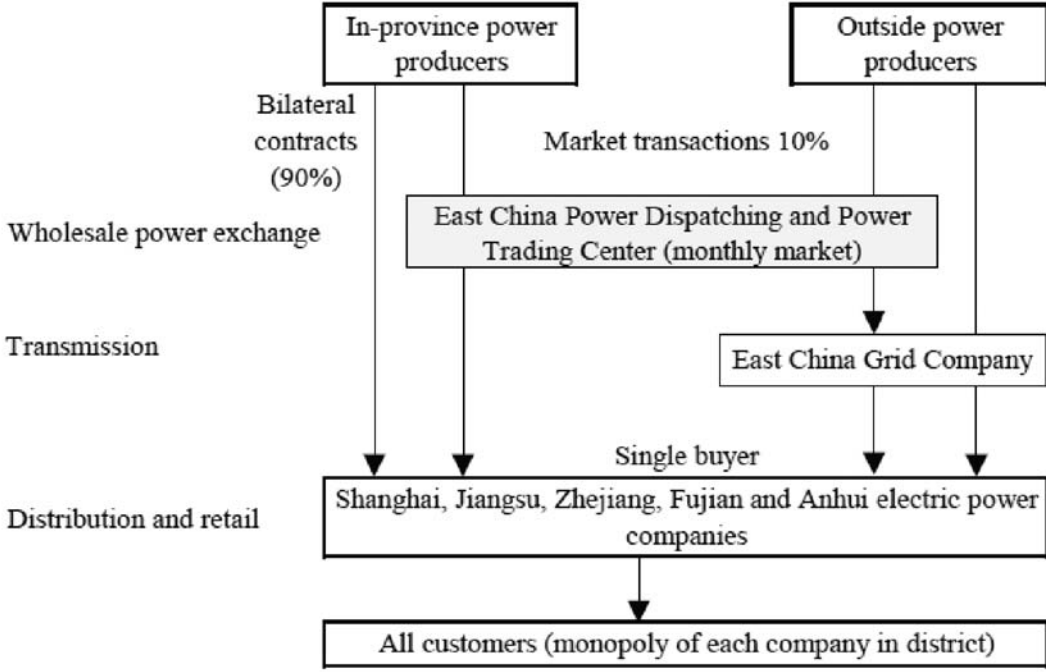
Güney Kore

Kore'de sendikaların güçlü muhalefeti sonucu hükümetin kurduğu komisyon (Korean Tripartite Commision) çeşitli ülkelerde hayata geçirilen enerji özelleştirmelerinin durumunu ve sonuçlarını gösteren çalışmalar yapmıştır. Bu rapor sonucunda özelleştirmelerin kamu yararına olmadığı ve birçok ülkede özelleştirmelerden vazgeçildiği belirtilmiş, komisyon raporunun sonuçları 2005 yılında Kore Cumhurbaşkanı tarafından da onaylanarak kabul edilmiştir.

İran

İran'da elektrik sisteminin tamamı devlet kontrolündedir. Değişik bölgelerde üretim ve bölgesel dağıtım firmaları bulunsa da, bunların tamamı devlet elektrik şirketi olan Tavanir'e bağlıdır. Hâlihazırda sadece toplam elektrik üretiminin sadece %2'si özel şirketler tarafından üretilmektedir.

Şekil-2: Doğu Çin'deki Toptan Elektrik Satış Piyasası Deneyimi

Arjantin

Arjantin'de elektrik sisteminin parçalanması ve özelleştirilmesi IMF ve Dünya Bankası'nın yeniden yapılandırma programı gereği 1990'larda hayata geçirilmiştir. Üretim ve dağıtım şirketlerinin büyük bir bölümü özelleşmiş, toptan elektrik satışı ile ilgili piyasalar yaratılmıştır. Perakende piyasa sanayi için oluşturulurken, hane halkı tüketimi için bu uygulama hayata geçirilmemiştir. 2001 yılında yaşanan büyük krizden sonra hükümetin elektrik fiyatlarını dondurması sonucu enerji alanında çalışan uluslararası firmaların karları çok büyük ölçüde düşmüştür. 2001 yılından sonra Arjantin'de herhangi bir özelleştirme yapılmamıştır. Günümüzde ülkenin üretim ve özellikle yenilenebilir enerji üretimi konusunda yeni yatırımlara ihtiyaç duyduğu tespit edildiğinden, bu yatırımların büyük ölçüde kamu kaynaklarıyla yapılacağı beklenmektedir. Özellikle hükümetin yoksul bölgelerde elektrik fiyatlarını sürekli sübvansede ettiği, yine kırsal alandaki enerji altyapısını geliştirme, iletim hatlarını yenileme ve yenilenebilir enerjide yeni yatırımları hayata geçirme konusunda kamu yatırımlarına başladığı görülmektedir.

Venezüella

1990'lı yıllarda başlayan elektrik özelleştirmeleri 2000 yılından itibaren durdurulmuş, yeniden kamulaştırma çalışmaları başlatılmıştır. Bugün ülkedeki üretim ve dağıtımın tamamı kamu tekelindedir.

Güney Afrika

2004 yılında G. Afrika hükümeti elektrik sektöründe daha önce yapılan parçalanma ve özelleştirme uygulamalarını durdurarak sistemin tamamını bir kamu kuruluşu olan Eskom altında yeniden toplamaya başlamıştır. Aynı zamanda hükümet, özel şirketlerin elektrik üretimine giremeyeceği kararını alarak üretimi de tamamıyla Eskom'un sorumluluğuna vermiştir. Ülkede bulunan tek özel sektör üreticisi ise Kelvin firmasıdır. Elektrik sisteminin tamamının devlet tekelinde yeniden yapılandırılmasından sonra maliyeti vergilerden karşılanmak üzere daha önce elektriği olmayan milyonlarca konuta elektrik çekilmiştir. Böylelikle 1994'de toplam nüfus içinde %40 olan elektrik kullanım oranı 2002 yılında %66'a çıkmıştır. Bu orana bakıldığında kent nüfusunun %79'u ile kırsal nüfusun %46'sının elektriğe kavuştuğu görülmektedir. 2006 yılı sonunda toplam 3,3 milyon konutun devlet kaynakları harcanarak elektriğe kavuştuğu ortaya çıkmaktadır. Kırsal bölgelerde elektriğin kullanımının artması aynı zamanda kırsaldaki kadın işsizliğin azaltılmasında da çok önemli bir gelişmeye hizmet etmiştir. G. Afrika hükümetinin uyguladığı diğer bir hizmet ise yoksul hane halkının aylık 50 KWh kullanımının ücretsiz olarak sağlanması ve bunun üstündeki tüketimler için ise özel indirimlerin uygulanmasıdır. Bu şekilde kamu tarafından sübvansede edilmiş elektrik kullanımının yaklaşık 1 milyon hane halkına ulaştırıldığı görülmektedir. Diğer Afrika ülkelerine baktığımızda, genel olarak elektrikte karlılığa odaklanan politikalar uygulanmakta olduğundan, elektriğin

ülke sathına yayılmasında yoksul kesimin ve yoksul bölgelerin göz ardı edildiği, elektriğin ulaştırılmasında bu bölgelerin en son yatırım yapılacak yerler listesinde olduğu görülmektedir. Genel olarak ne devlet şirketlerinin ve ne de özel sektör firmalarının yoksul bölgelere dönük herhangi bir yatırım planlamadıkları ortaya çıkmaktadır.

Tayland

Mart 2006'da Tayland anayasa mahkemesi başbakan Thaksin'in enerjideki özelleştirme kanununun uygunluğunu reddetmiştir. Gereğesinde hükümetin elindeki siyasi güçle birlikte kamu şirketlerini satma girişiminin kanunsuz olduğu açık olarak hükmedilmiştir. Tayland'ta elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımı bir devlet kuruluşu olan EGAT tarafından yapılmaktadır. Bu şirket üretimin %50'sini gerçekleştirmekte ve tek bir alıcı kurum olarak özel şirketlerin ürettiği elektriği satın alarak ülkeye dağıtmaktadır.

Bağımsız Enerji Üretim Firmaları (IPPs-Independent Power Producers)

Gelişmekte olan birçok ülkede enerjide bağımsız özel sektör firmalarının (IPPs) özelleştirmeler yoluyla piyasaya girişine izin verilmiştir. Yapılan bu uygulamaların gereği olarak özel şirketlerin ürettiği elektriğin tamamı garantili olarak ilgili hükümetler tarafından satın alındığından piyasada hedeflenen serbest rekabet tesis edilememektedir. Birçok uygulamadan da görüldüğü gibi özel şirketlerin herhangi bir kur değişiminden etkilenmemesi amacıyla ilgili hükümetler bu firmalara yaptıkları ödemeleri Amerikan doları üstünden gerçekleştirmiştir. Devlet garantili al-yâda-öde imtiyaz sözleşmeleri çerçevesinde bu şirketlere yapılan ödemeler, bu şirketlerin hakkı olup olmadığı kamu yararı açısından sorgulanmamış, böylelikle önemli ölçüdeki kamu kaynakları bu IPPs firmalarının kasasına aktarılmıştır. Örneğin geçmişte Brezilya'da olduğu gibi bu özel şirketler (IPPs) piyasada rekabetin oluşturulması için yapılan ihalelere özellikle davet edilmişlerdir. Örneğin AB'de olduğu gibi rekabetçi bir toptan satış piyasasının oluşturulmaya çalışıldığı ülkelerde ise IPPs şirketlerine hükümetlerce verilen uzun süreli alım garantileri kamuoyunda özel sektöre aktarılan yasadışı devlet yardımları olarak tespit edilmiştir. Genel olarak firmaların bu tip uzun dönemli ve devlet garantili satışlardan elde ettikleri kazançları piyasada güçlerini daha da arttırmakta kullandıkları, bunu temin için daha fazla sayıda yolsuzluk olaylarına karıştıkları görülmektedir. Pakistan, Endonezya ve Kenya'da bu amaçla bu şirketlere (IPPs) dönük çok sayıda dava söz konusu olmuştur.

Genel olarak bakıldığında enerjideki piyasalaşma sonucu ülkelerin uluslararası enerji şirketlerine (IPPs) olan bağımlılığı gittikçe artmaktadır. Bu bağımlılık sonucu yeni üretimin tesislerinin inşa edilmesi kararında özel şirketlerin ge-

nel olarak çok sayıda doğal gaz dayalı elektrik üretim tesisleri inşa ettikleri görülmektedir. Doğal gaz santrallerinin düşük yatırım maliyetine sahip olması, kısa süre içinde inşa edilebilmesi yanında karlılığı nedeniyle yatırımın geri dönüş hızının diğer yatırımlara göre hızlı olması bu özel şirketlerin belli başlı tercih nedenleridir. Doğalgaza dayalı elektrik üretim tesislerine karşın hidroelektrik üretiminin daha ucuz ve çevresel açıdan daha uygun olmasına karşın, yatırımın geri dönüş süresinin uzunluğu ve finansman bulmadaki zorlukları nedeniyle özel şirketlerce fazla tercih edilmediği görülmektedir.

Diğer Gelişmekte Olan Ülkeler

Bazı gelişmekte olan küçük ekonomiye sahip ülkelerde IPPs firmalarının piyasaya girişleri ile birlikte elektrik ve enerjide reform çalışmaları başlatılmış, diğer ülkelerde olduğu gibi elektrik sektörünün üretim, iletim ve dağıtım olarak ayrıştırılması söz konusu olmuştur. Fakat genel olarak piyasalaştırma çalışmaların büyük bir bölümünün sonradan durdurulduğu, enerjideki devlet şirketlerinin yeniden kontrolü ele aldığı görülmektedir. Örnek olarak Mısır'da 1990'lı yıllarda IPP'lerin hayata geçirilmesinden sonra elektrik piyasasına hâkim olan devlet şirketi 7 bölgesel firmaya bölünmüş ve sistem böylelikle parçalanmıştır. Fakat daha sonra IPP'lerin sektöre girişi durdurulmuş ve bu 7 bölgesel firma özelleştirilmeden yeniden devletin kontrolüne geçirilmiştir. Bugün bakıldığında yeni elektrik üretim tesislerinin tamamına yakınının devletin kontrolü altında yapılmakta olduğu görülmektedir.

Genel Konular Sektördeki Gelişmeler

Kuzeyin zengin ülkelerin tamamında elektrik sistemleri bölgesel bazda çalışan ve tümüyle dikey olarak entegre edilmiş kamu şirketleri eliyle kurulmuş ve geliştirilmiştir. Bu süreçte finansman kaynaklarının tamamı kamu bütçesinden karşılanmış, ülkelerin her yanına elektriğin ulaştırılması için önemli ölçüde enerji sübvansiyonları verilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde de elektrik sistemlerinin gelişme seyri aynıdır. Dünya Bankası'nın 2005 yılında hazırladığı "Enerji Sektörünün Yönetilmesine Yardım Programı" adlı raporunda da (Energy Sector Management Assistance Programme-ESMAP) Afrika ülkeleri üzerinden yapılan çalışmada enerji altyapısının toplumun her kesimine ve her bölgeye enerjinin ulaştırılması amacıyla devletler tarafından ve tamamıyla kamu kaynakları kullanılarak ve sübvansiyonla edilecek yapıldığı belirlenmektedir. Yine aynı raporda daha çok kısa dönemli kar hedeflerine odaklı özel sektör firmalarının faaliyette olduğu ülkelerde ise enerjinin genel olarak ödeme gücünün içinde olan yoksul nüfusun yaşadığı bölgelere ulaştırılmadığı, serbest piyasa sisteminin doğal bir sonucu olarak enerjinin topluma ulaştırılmasında çok ciddi düzey-

de eşitsizliklerin yaratıldığı ifade edilmektedir. Hatta Arjantin gibi enerjide bir dönem yoğun piyasalaşma ve özelleştirme uygulamalarının yapıldığı ülkelerde bugün bile elektriğin her kesime ve bölgeye ulaştırılması için özel sektör yatırımları yerine kamu kaynakları kullanıldığı, sistemin gelişmesi için kamu kaynaklarına olan gerekliliğin günümüzde çok daha önemli bir ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Yatırım, Dikey Entegrasyon ve Kamu Finansmanı Dikey entegrasyon enerji sektörünün verimli çalışması için son derece önemli bir olgudur. Dikey entegrasyon ile ister kamu şirketlerinde, isterse de özel şirketlerde üretim ve dağıtım faaliyetlerini aynı şirket çatısı altında birleştirmektedirler. Bunun yapılmaması halinde elektriğin dağıtımında kalıcı bazı istikrarsızlıklar çıkabilmektedir. Ortaya çıkan istikrarsızlık riski genel olarak yatırımları caydırıcı bir etki yarattığından, dikey entegrasyon bu riskleri ortadan kaldıran tek ekonomik bir işletme modelidir.

Enerjide sadece üretici olmak veya perakende satış yapan bir firma olarak faaliyette bulunmak oldukça riskli bir iş olarak görülmektedir. Rekabetin yoğun olduğu, fiyatların günlük olarak değiştiği ve gelecek piyasa fiyatlarının kestirilemediği bir piyasada ürettiği elektriğin tamamını satmak zorunda olan üretici bir firmanın yeni üretim tesislerine yatırım yapması oldukça riskli görülmektedir. Örnek olarak ABD'nin Kaliforniya eyaletiyle Brezilya'da enerji piyasasının özelleştirilmesinden sonra uygulanan dikey entegrasyon yasağı çerçevesindeki gelişmelere bakılabilir. Bu ülkelerde uygulanan bu yasak nedeniyle yeni elektrik üretim tesislerine yatırımlarda ciddi bir yavaşlama olmuş ve bunun sonucu olarak büyük enerji kesintileri yaşanmıştır. Bunun aksine, piyasanın dikey entegrasyon şeklinde çalıştığı piyasalarda ise üretilen elektriğin satışında firmalar açısından bir süreklilik olduğundan, piyasada herhangi bir risk görülmemektedir. Böyle piyasalarda çalışan entegre firmalar tüketicinin talep ettiği elektriği üretecek bir süreklilik ve verimlilik gördüklerinden, sistem doğal olarak kesintisiz olarak işlemektedir. Bu açıdan enerji güvenliğinin sürekli kılınmasında entegrasyonun önemi büyük iken, entegrasyon sonucu oluşabilecek hâkimiyet nedeniyle fiyatların rekabeti daha da düşürdüğü görülmektedir.

Kamu şirketleri özel şirketlere göre daha ucuz yatırım kaynakları sağlamaya muteberdir. Devlet firmaları ya da devletin kontrolündeki şirketlerin piyasadaki daha düşük faiz oranlarında finansman buldukları görülmektedir. Yaşanan özelleştirme uygulamalarının yarattığı sıkıntılara baktığımızda, devlet ve özel şirketler arasındaki farkların giderek açıldığı, örneğin özel enerji firmalarının (IPPs) kamu şirketlerine oranla %3 oranında daha fazla faiz ödeyerek piyasadaki borçlandıkları izlenmektedir. Kamu şirketlerinin diğer bir avantajı da uluslararası finans piyasasından daha uzun süreli ve düşük faizli yatırım kredisi temin etmedeki başarılarıdır.

İklim Değişimi, Yenilebilir ve Jeotermal Enerji

Bakıldığında Endonezya'nın önemli bir elektrik üretimi açığı olduğu, petrol, doğalgaz ve kömür dışındaki kaynaklar açısından da fazla zengin olmadığı, fakat hidrolik ve jeotermal kaynaklar açısından ise önemli bir potansiyel taşıdığı görülmektedir. Fakat bu kaynakların ekonomiye kazandırılması için hem mevcut, hem de gelecek iletim ve dağıtım altyapısına önemli ölçüde yatırım yapılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Enerji üretiminde yenilebilir kaynakların geliştirilmesi tüm ülkelerin önemli bir hedefi iken, piyasalaşmanın bu hedeflerin önündeki en önemli engel olduğu kabul edilmektedir. 2009 Ekim ayında İngiltere hükümetinin bu alanda yaptığı bir raporda yenilebilir enerjinin geliştirilmesi için piyasalaştırma ve özelleştirme uygulamalarından vazgeçilmesi önerilmektedir. Bu raporda karbon kaynakları dışındaki kaynaklarla elektrik üretimi yapan ülkelerde bu altyapının tamamına yakınının özel sektör yerine devlet eliyle inşa edildiği, yenilebilir kaynakların geliştirilmesi için mevcut piyasada oluşan çalışma şekline ve risk anlayışına bakılmaksızın bu sürecin yeniden tesis edilerek enerji alanının yeniden kamu eliyle düzenlenmesi önerileri yapılmıştır. Şili'de bu alanda yapılan bir araştırmada da mevcut serbest piyasanın yenilebilir enerjinin gelişmesini ve inşasını sağlayamayacağı, bu konuda devlete belirleyici bir rol verilmesi gerektiği belirlenmiştir.

Endonezya'da yenilebilir enerji kaynağı olarak jeotermal enerji potansiyeli çok önemli olmasına karşın, ihtiyaç duyulan yatırım tutarı olağanüstü derecede yüksektir. Hükümet serbest piyasa sistemi içinde özel sektörün bu alana yatırım yapması için yüksek fiyat garantileri ve hayli gevşek bir denetim sistemi kurmak zorunda olduğunun farkındadır. Diğer taraftan Endonezya'nın enerjide rekabeti tesis edici bir piyasa yaratma konusundaki tecrübesizliği, kamunun ve özel sektörün jeotermal enerji alanındaki teknik yetersizliği jeotermal enerjinin geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Fakat her türlü eksikliğe karşın hükümet bir devlet firması olan PT Geo Dipa Energy adlı kuruluşa bu alanda çalışmaları başlatma görevi vermiş durumdadır. Gelecekte yenilebilir enerji alanında Endonezya'da devletin öncülüğünde yatırımların başlayacağı beklenmektedir.

Özelleştirme Uygulamalarının Sorunları ve Üretim Tesislerine Yatırım

1982 yılında Şili'yi yöneten askeri cunta hükümeti elektrik şirketlerini birbirinden ayırmaya ve özelleştirme çalışmalarına başlamıştı. Bu açıdan Şili dünyada enerjideki özelleştirmelere ilk başlayan ülke olmuştur. Oluşturulan piyasa sistemindeki düzenlemelerde piyasaya giren özel şirketlere yatırım taahhütleri olmasına rağmen, işletmeciler oldukları

Tablo-5: IPPs Firmaları ile Kamu Firmalarının Finansman Maliyetlerinin Karşılaştırması

Not: JIBOR = 11% 2008 Aralık ayı itibarıyla

	Krizden önce		Mart 2009	
	IPPs:	Kamu Firmaları :	IPPs	Kamu Firmaları
IDR (yerel para birimi) 7-10 yıl	JIBOR* + 100-200 bps	JIBOR + 100 bps	JIBOR + 400-500 bps	JIBOR + 150 bps
US\$ faiz oranı, 12 yıllık	-	LIBOR + 70-80 bps	-	LIBOR + 150 bps

Kaynak : Dünya Enerji Sektör Değerlendirmesi - Küresel Finans Krizinin Enerji Sektörünün Finansmanı Üzerindeki Etkisi Üzerine Kısa Değerlendirme, EAP-EASTE, Mart 2009
 JIBOR: Endonezya-Cakarta Interbank Offered Rate,
 Bps: basis point definition

dönemde yeni yatırımları erteleme veya yapmama avantajları bile tanınmıştır. Tüm bu esnekliklere rağmen özellikle 1998-99 yıllarındaki kuraklık sonucu ortaya çıkan teknik problemlerden dolayı ülkede ciddi bir enerji krizi yaşanmıştır. Ortaya çıkan kriz hükümetin yeterince saydam olmayan bir piyasa yarattığını göstermiştir. Ayrıca yürürlükteki kurallara hiç bir şekilde uymayan özel şirketlerin krizi yönetme konusunda kamu otoriteleri ile gerekli koordinasyonu sağlayamaması nedeniyle mevcut enerji krizi daha da üst seviyelere tırmanmıştır. Bu kriz uzun dönemli yatırım planlarının zorunlu olduğu enerji alanında hükümetin sadece kısa dönemli karlara odaklanan özel şirketleri iyi yönetemediği, serbest piyasayı düzenlemeye yönelik olarak kurulan düzenleyici kurumların işlevsiz kaldığını ortaya çıkarmıştır.

Yatırım sorunları giderilmediği için enerji krizinin 2000 yılından sonra da büyüyerek devam ettiği, özellikle 2007-2009 yılları arasında yaşanan kuraklıkla beraber en önemli üç üretim tesisin devre dışı kalmasıyla fiyatların 1000 kat arttığı, ülke ekonomisinin ve hayatın adeta felç olduğu görülmüştür. Bu krizlerle beraber hükümet işletme maliyeti çok yüksek olan fuel oil ve disel jeneratörlü tesislerin acil olarak devreye girmesini talep etmiş, yaklaşık 1 milyar dolara yakın sübvansiyon vererek elektrik üretiminin sürekliliğinin devam etmesini sağlamaya çalışmıştır. Gelişmelere bakıldığında özel şirketlerin daha çok kömür ve petrole dayalı üretim tesislerine yatırım yaptığı, jeotermal gibi yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirilmesiyle ilgili herhangi bir girişimlerin olmadığı, genel olarak ta yüksek kar getiren üretim fa-

aliyetlerini tercih ettikleri görülmüştür. Tüm bu gelişmeler sonucunda hükümet enerjide üretim ve yatırım planlamasını yapan bir kamu enerji kurumu oluşturmak durumunda kalmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2009 yılı raporunda Şili'de 2007-2008 yıllarında yaşanan krizler anlatılarak krizlerin sonucunda hükümetin merkezi olarak enerji planlaması ve risk değerlendirmeleri yapan, mevcut piyasayı önemli ölçüde denetim altına alan bir sistem geliştirmek zorunda kaldığına değinilmiştir.

Verimlilik

Genelde piyasada yaygın olarak kabul edilen olgu özel şirketlerin her zaman kamu şirketlerine göre daha verimli çalıştıklarıdır. Fakat bakıldığında bu kabulün doğruluğunu kanıtlayacak bilimsel örneklerle ve sonuçlara yer verilmediği görülmektedir. 1995 yılında Pollitt adlı kuruluş tarafından dünyanın çeşitli ülkelerindeki özel ve kamu sektör şirketlerinin değerlendirilmesi sonucu yapılan raporda verimlilik açısından bu kuruluşlar arasında fazla bir farkın olmadığı gösterilmiştir.

Dünya Bankası'nın 2005 yılındaki küresel raporunun sonuç bölümünde şu ifadeler yer almıştır; "Kamu adına servis sağlayıcısı konumundaki işletmelerin ortaya çıkan faydalar açısından kamu veya özel sektör elinde olması fazla önemli değildir. Yapılan birçok çalışmada işletme mülkiyetinin farklı olmasının verimlilik açısından sonuçları fazla değiştirmedeği görülmüştür. Ülke bazında yapılan bazı çalışmalarda da başlangıçta özel sektör lehine olan farkların giderek azaldığı, verimlilik açısından diğer ayrıntılara bakıldığında bu farkların avantajlı bir durum yaratmadığı ortadadır."

İngiltere'de özelleştirmeler üzerine yapılan bir raporun sonuç bölümünde şu ifadeler yer almıştır; "Özelleştirmenin ilgili hizmetin performansını arttırdığına dair çok az sayıda önemsiz örnekler verilebilmektedir. Fakat genel olarak

Tablo-6: Endonezya'daki Jeotermal Enerjinin Geliştirilmesindeki Engeller

Politika ve Yasal Düzenlemeler	Jeotermal enerjide rekabetçi bir yatırım ortamı yaratmak için daha fazla fayda sağlayacak, bünyesinde fiyat ve sübvansiyon teşviklerinin de sağlandığı bir mevzuat gerekmektedir.
Kurumsal	Endonezya'nın özellikle bölgesel çapta yapılacak enerji ihalelerinde rekabetçi bir ihale düzenleyebilecek, buna ilave olarak yatırım alanlarını tespit edebilecek kurumlar oluşturma konusunda tecrübesizliği vardır.
Teknoloji ve Kapasite	Jeotermal kaynakların değerlendirilmesine ve keşfine yönelik yeterli bilgi eksikliği bulunmaktadır. Yerli Jeotermal kaynakların geliştirilmesi ve değerlendirilmesine dönük yetersiz kapasite kullanımı ve teşvik sistemi mevcuttur.
Yatırım Riski	Jeotermal kaynakların keşfi ve enerji alanında değerlendirilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan yatırım tutarlarına karşın arama çalışmalarındaki belirsizlik ciddi bir risk yaratmaktadır.

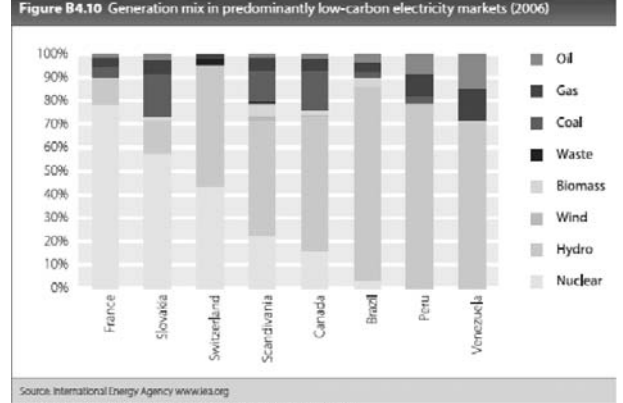
özelleştirmelerin başlangıcında ifade edilen hedefleri yakalayamadığı ortaya çıkmaktadır. Uzun vadeli bakıldığında üretim, işçilik, yatırım, kazanç, kapasite kullanımı ve verimlilik açısından İngiltere’de herhangi bir başarı sağlandığına dair bilimsel ve ölçülebilir bir sonuç elde edilememiştir. Özellikle özel sektörün yönetimi altında çok başarılı ve verimli olacağı hedeflenen Telekom sektöründe de özelleştirme sonrası kısmi olarak verimlilik artışı sağlandığı, fakat bu artışın aynı süre içinde kamu elindeki servis sağlayıcı firmalarla kıyaslandığında daha düşük olduğu ölçülmektedir.

Raporu yazan araştırmacı G. Afrika’dan da örnek vererek “özelleşen firmaların çalışanlar üzerinde yarattığı çalışma baskısı sonucu verimliliğin çalışanlar açısından da düştüğü, radikal reformlar adı altında kamu kurumlarında gerçekleştirilenlerin performansı arttırmak bir yana, çalışma güvenliğini ve sosyal güvenlik endişelerini daha da arttırdığı, çalışma verimliliğinin bu sebeplerle düşmesiyle şirketlerin başarılı olamadıkları görülmektedir...”

EK: Yenilebilir Enerjinin Tek Finansman Kaynağı Olarak Devlet İngiltere İklim Değişimi Komitesi raporundan;

“Bazı ülkelerde elektrik üretiminin %70’den fazlası düşük karbon içeren kaynaklardan elde edilmektedir. Bunun hayata geçirildiği ülkelere baktığımızda elektrikte pazarın önemli bir bölümünde serbest piyasa çerçevesinde çalışan özel şirketler olmasına rağmen, enerji üzerinde önemli bir kamu kontrolü olduğu görülmektedir. Bazı ülkelerde ise su kaynakları (hidroelektrik) üretimin çok büyük bir bölümünü teşkil etmektedir. Hidrolik kaynaklar rüzgâr ve nükleer kaynaklara göre farklı bir ekonomik ve teknik analize sahiptir. Bu üretim ekonomik ve teknik parametreler açısından daha çok kömür kaynaklı üretim tesislerine yakın benzerlikler taşır. Bu üretimde ilk yatırım maliyetinin yüksekliğine rağmen, üretimin birim maliyeti uzun vadede son derece ucuz ve güvenlidir. Kapasitenin tamamının her zaman kullanılıyor olmasından dolayı son derece esnek bir üretim şeklidir. Elektrik üretiminin su kaynaklarına (hidroelektrik) bağlı olduğu bazı ülkelerde (Kanada ve Venezüella gibi) sistemin devlet kontrolü altında yönetildiği görülmektedir. Hatta Brezilya ve Peru’daki elektrik piyasası kısmi olarak özelleştirildiği dönemlerde de devlet eliyle yeni barajlar inşa edilmiştir. Fransa, Slovakya ve İsviçre’de ise elektrik üretiminin %80’e yakını kamunun kontrolü altındaki nükleer tesislerden karşılanmaktadır. Bu ülkelerden Fransa’ya baktığımızda enerjinin %78’i kamunun kontrolünde olan nükleer tesislerden karşılandığı, bu tesislerin üretim esnekliği, kapasite kullanımının yüksekliği ve ülkenin Avrupa’nın diğer ülkeleriyle olan iletim hatlarının gelişmiş olmasından dolayı iç talebin düşük olduğu dönemlerde üretilen elektriğin bir bölümünün ihraç edildiği görülmektedir. Norveç’te de elektrik sektöründe piyasalaşma ve özelleştirme uygulamaları

Şekil-3: Bazı Ülkelerde Elektrik Üretiminin Kaynaklara Göre Oranları (2006)

olmasına rağmen kamuya ait entegre bir firma olan Nordpool çok önemli oranda yenilebilir üretim kapasitesine sahiptir. Bu ülkede özelleştirme girişimlerinden önce çok büyük çaptaki kamu yatırımlarıyla çok sayıda yenilebilir enerji üretim tesisi kurulmuştur. Birçok ülkede piyasalaşma çalışmalarına rağmen hala yenilebilir enerji yatırımlarının büyük bir bölümü devletin bu alandaki yatırım indirimleri, sübvansiyonları ve teşvik uygulamaları kapsamında yine devlet eliyle kurulmaktadır.”